



Əvvəli ötən sayımızda

O.Əfəndiyev 1988-ci ildə A.Fərzəliyevlə birgə Azərbaycan türkü olan Oruc bəy Bayatın mənbə səciyyəsi daşıyan əsərini ingilis dilindən rusçaya tərcümə etmiş, onu kitab şəklində elmi ictimaiyyətə təqdim etmişdir. O, N.S.Musalı ilə birgə İsgəndər bəy Münşinin "Tarixi-ələmarayə Abbasi" ("Abbasın dünyanı bəzəyən tarixi") əsərinin I cildini tərcümə, nəşr etdirmişdir.

2005-ci ildə O.Əfəndiyev "Veneziyalılar Şah I Təhmasibin sarayında" adlı daha bir kitab nəşr etdirmişdir. Bu kitabda XVI əsrdə Azərbaycanda olmuş italyan səyyahları M.Membrenin və V.Alessandrinin vətənimizlə bağlı olan məlumatları araşdırıcıların, oxucuların nəzərinə çatdırılır. O.Əfəndiyev AMEA A.A.Bakıxanov adına Tarix İnstitutu tərəfindən hazırlanaraq nəşr olunmuş 7 cildlik "Azərbaycan tarixi"nin Baş Redaksiya Şurasının üzvü, həmin nəşrin II cildinin Redaksiya Heyətinin üzvü, III cildinin isə məsul redaktorudur. O, 1993-cü və 1995-ci illərdə AMEA A.A.Bakıxanov adına Tarix İnstitutu tərəfindən nəşr olunmuş "Azərbaycan tarixi" (qədim zamanlardan XX əsrin əvvəllərinə qədər) adlı kollektiv əsərlərin başlıca müəlliflərindəndir.

O.Əfəndiyev Azərbaycan tarixinə dair xəritələrin tərtib olunması işinə xüsusi əhəmiyyət verirdi. O, 1987-ci ildə nəşr olunmuş "Azərbaycan tarixi coğrafiyası" adlı əsərin (rus dilində) əsas müəlliflərindən biridir. 1994-cü ildə "Azərbaycan Ensiklopediyası" nəşriyyatı tərəfindən buraxılmış "Azərbaycan tarixi xəritələri" adlı xəritələr toplusunda O.Əfəndiyevin tərtib etdiyi 3 xəritə də vardır. O, yeni əsrin əvvəlində Azərbaycanın tarixi xəritələr toplusunun yenidən tərtib olunması və çapa hazırlanması işində də fəal iştirak etmişdir. 10 cildəndən ibarət olan "Azərbaycan Sovet Ensiklopediyası"nda (1976-1987-ci illərdə nəşr olunmuşdur) da O.Əfəndiyevin elmi fəaliyyətinin nəticələri aydın nəzərə çarpır. Bu ensiklopedik nəşrdə mövcud olan, Azərbaycanın XV-XVII yüzilliklər tarixi ilə bağlı məqalələrin əksəriyyətinin müəllifi məhz O.Əfəndiyevdir.

Təbiətə təvazökar insan olan O.Əfəndiyev usanmadan bildirdi ki, "Azərbaycanın Səfəvilər dövrü tarixinin bir çox problemlərinin daha dərinləndirilməsi zərurəti qalmaqdadır, aktualdır". Böyük alim elmdə inhisarçılıq hissindən çox uzaq idi. O.Əfəndiyevin qənaətinə görə, durğunluq elmi (xüsusilə tarix elmini) tənəzzülə aparan haldır, elmi dövrüyyəyə daim yeni elmi əsərlər, ilkin qaynaqlar cəlb olunmalı, Azərbaycan tarixinin araşdırılmış məsələlərinə zaman-zaman yeni tədqiqat obyektini kimi yanaşılmalıdır. Alim belə hesab edirdi ki, yalnız bu halda Azərbaycanın obyektiv tarixi gerçəkliklərini anlamaq, anlatmaq və təntənə etmək mümkündür. "Əgər dünyanın bizə hörmət etməsini istəyiriksə, hər şeydən əvvəl özümüzün öz məmləkətimizə və öz millətimizə olan hörmətimizi həyatda hisslərimizlə, mənəviyyətimizlə, qisası, bütün iş və hərəkətimizlə sübut edək və başa düşək ki, milli məniyyəti olmayan millətlər başqa millətlərin ovudur" (Utkan Qocaturk. Atatürk. Bakı: 1991, s. 122). XX əsrin ulu türk

Azərbaycan səfəvişünaslığında Oqtay Əfəndiyev mərhələsi

Görkəmli alimin dərin mənalı ömrünün başlıca mərhələləri Azərbaycan xalqının, Vətən tarix elminin qədim və çağdaş tarixi ilə üzvi şəkildə bağlıdır

öndərlərindən olmuş M.K.Ataturkün bu müddəaları XXI yüzilliyin əvvəllərində də aktuallığını qorumaqdadır.

Öz millətine dərin sevgisini həyatında öz hissləri, mənəviyyəti və gərgin elmi fəaliyyəti ilə sübut etmiş, Azərbaycanın heç qıç müstəqilliyinə intellektual potensialı ilə xidmət etmiş ziyalılarımızdan biri də O.Əfəndiyevdir. Bu məqamda M.K.Ataturkün 1921-ci ildə bəyan etdiyi mühüm bir müddəa yada düşür: "Millətə əfəndilik etmək olmaz; xidmət etmək olar. Bu millətə xidmət edən, onun əfəndisi olur". Böyük

larla aspirantın və dissertantın elmi rəhbəri olmuş, onların Azərbaycan tarix elminə uğurlu inteqrasiyasını təmin etmişdir.

O.Əfəndiyevin ilk aspirantı, tarix elmləri doktoru, professor, Azərbaycanın XV-XVI əsrlər tarixinin mahir araşdırıcısı, şair Şahin Fazil oğlu Fərzəlibəyli görkəmli səfəvişünasın elmi yaradıcılığını "Oqtay Əfəndinin əsərlərində" adlı bənərsiz poeziya nümunəsi ilə bu cür ifadə etmişdir:

Nə vaxt süqut edib Ağqoyunlular? Səfəvi dövləti yaranıb haçan? Görən neçə məşhur Ağqoyunlu var? Qızılbaşdan olub neçə hökmran?

Dövlətdən dövlətə söz aparan kim? Əmir Div Sultanın nə olub adı? Durmuş xan kim idi, Tozqoparan kim? Təhmasib gücünü harda sındadı?

Ağzı var Sultanın ağzı yoxdumu? Qudurmuş Sultani nəydi qudurandan? Öldürən çoxdumu, ölən çoxdumu? Görən su ucuzdu, yoxsa qızıl qan?

Nəqəbəci nə təhər lağım atırdı? Qoyub mancanağa atan daşı kim? Şah Abbas nə üçün qızılbaş qırdı? Təvaçı kim idi, qorqıbaşı kim?

Neçin Lələ oldu Hüseyin bəy Lələ? Məqamın bir başqa pilləsi yoxdu? Harda öldürüldü Abdal bəy Dədə? Neçin vuruşmağa gülləsi yoxdu?

Neçin ordubazar hərəmlə dolu? Dürsədəf adında pəri kim idi? Şahın nəyi idi Halvaçı oğlu? Pəri xanımın əri kim idi?

Rumlular kim idi, hayandaydı Rum? Neçin türklər etdi Təbrizə hücum? Bu qədər sualın cavabı məlum Oqtay Əfəndinin əsərlərində.

Nə yolla qazanır xalq istiqlalı? Zəfər təntənəsi, cəng, qeylü-qalı, Kiçik bir ölkənin böyük amalı Oqtay Əfəndinin əsərlərində.

Cığatay yürüşü, tatar hərbi var, Ləzgi çarpışması, avar hərbi var, Şirvan əsgərinin zərbə zərbi var Oqtay Əfəndinin əsərlərində.

Qönçə diləklərin çiçəklənməsi, İsmayıl əzminin gerçəklənməsi, Qızılbaş harayı, qızılbaş səsi Oqtay Əfəndinin əsərlərində.

İmkansız fəryadı, imkanlı gücü, İmkanlı qılıncı, qalxanlı gücü, Səfəvi qüvvəsi, Osmanlı gücü Oqtay Əfəndinin əsərlərində.

Tayfanın üçü var, beşi, onu var, Neçə hücumların özü, sonu var, Qızılbaş papağı, sufi donu var Oqtay Əfəndinin əsərlərində.

Niyətin, diləyin gerçəkləşməsi, Sözü düz deməyin gerçəkləşməsi, Neçə şah inamı, əfəndi sözü Oqtay Əfəndinin əsərlərində.

Düşünürük ki, bu şeirin səkkizinci bəndinin üçüncü misrasının "Kiçilmiş ölkənin böyük amalı" şəklində təqdimatı tarixi gerçəklikləri daha doğru əks etdirirdi...

O.Əfəndiyevin gərgin, çoxcəhətli elmi, pedaqoji fəaliyyəti Azərbaycan dövləti tərəfindən yüksək qiymətləndirilmişdir. O, bir çox medallarla, "Şöhrət" ordeni ilə təltif edilmişdir. Zəhmətkeş, prinsipli alim, qayğıkeş və həssas müəllim, gözəl insan O.Əfəndiyev Azərbaycan tarix elmində, səfəvişünaslığında və mənbəşünaslığında müstəsna mövqə qazanmış simadır. O, XX yüzilliyin ortalarında Azərbaycan tarix elminin müasir, yeni təkamül mərhələsinə yüksəldilməsində böyük rolunu oynamış alimlərimizdən biridir. Bu tarixi həqiqəti hələ keçən əsrin II yarısında bir çox elm xadimləri etiraf etmişlər. Məsələn, ölkədə tarix elminin tanınmış təşkilatçılarından biri olmuş akademik Ə.S.Sumbatzadə 1991-ci ildə onu "respublikanın böyük medievist alimi, öz xalqının əsil vətənpərvəri, Səfəvi dövlətçiliyinin Azərbaycana qaytarılması sahəsində elmi xidmətlər göstərmiş" şəxs kimi qiymətləndirmişdir. Beynəlxalq miqyasda da tarixçi-şərqşünaslar bu obyektiv gerçəkliklə hesablaşmaqdadırlar.

O.Əfəndiyev XXI yüzilliyin əvvəllərində siyasi müstəqillik yolunda olan Azərbaycan Respublikasında tarix elminin başlıca vəzifələrini anlamış və bu vəzifələri yeni tarixçilər nəslinə anlatmış tədqiqatçılardan olmuşdur. O.Əfəndiyevin dərin mənalı alim ömrünün başlıca mərhələləri beləcə Azərbaycan xalqının, Vətən tarix elminin qədim və çağdaş tarixi ilə üzvi şəkildə bağlıdır. Bütün ziddiyyətlərinə baxmayaraq, həmin tarix daim istiqlalına doğru yönəlmiş və nəhayətdə onu yenidən tapmışdır. Müasir tariximizin, tarix elminin, o cümlədən onun ayrılmaz üzvü olan O.Əfəndiyevin elmi yaradıcılığının ən böyük əsəri yaratdığı, yarada bildiyi azadlıq, milli müstəqillik ideyalarıdır, istiqlalımızdır. "Xalqın düşüncəsində Azərbaycan məfhumu coğrafi bir mənadan ziyadə fikir və əməl şəklində təəcəssüm ediyor. İstiqlal xaricində onun üçün bir Azərbaycan yoxdur" (Rəsulzadə M.Ə. Azərbaycan Cümhuriyyəti. Bakı: Elm, 1990, s. 95). O.Əfəndiyev keçən əsrin 50-ci illərindən milli istiqlal yoluna yönəlmiş fikir və əməlin ən parlaq daşıyıcılarından, təbliğatçılarından olmuşdur. O, çağdaş Azərbaycan dövlətinin dünya dövlətləri sırasında fəal subyekti kimi təşəkkül tapacağına inam hissi ilə yəşəmişdir. Səfəvi dövrünün əzəmətinə daim xatırladan O.Əfəndiyev əmin idi ki, Azərbaycan istiqlalının gücü doğurduğundan çox, hələ doğuracağındadır. Yorulmadan çalışmış, hər ilin payızında "1501-ci il" tarixinin - Azərbaycan Səfəvilər dövlətinin yaranışı məqamının, Şah İsmayıl Xətəinin təvəllüd tarixinin ölkə miqyasında qeyd olunmasına can atmış O.Əfəndiyev əzm və ehtirasla fəaliyyət göstərmiş vətənpərvər alim nümunəsidir. O, Azərbaycanda səfəvişünaslığın banisidir. O.Əfəndiyev xalqın yaddaşında Vətən medievistikasının bu sahəsinin yaranması, təşəkkülü və inkişafı mərhələsində müstəsna rol oynamış elm xadimi kimi qalacaqdır

Xeyribəy Qasimov, AMEA-nın Tarix İnstitutunun aparıcı elmi işçisi, tarix üzrə elmlər doktoru

Azərbaycan Respublikası Prezidenti yanında Kütləvi İnformasiya Vasitələrinin İnkişafına Dövlət Dəstəyi Fondunun maliyyəsi əsasında hazırlanıb.